

Monika Buława

Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN

Funkcja oceniająca przymiotnika *plony* w gwarach

Słowa kluczowe: gwara podhalańska, gwary śląskie, leksemy wyrażające wartościowanie, rozwój semantyczny.

Przymiotnik *plony*, wywodzący się z dziedzictwa prasłowiańskiego i obecny w polszczyźnie już w średniowieczu, we współczesnym języku ogólnopolskim zachował się jedynie we wtórnej formie *plonny*, przynależąc do stylu książkowego i ograniczając swoją łączliwość przede wszystkim do takich połączeń, jak *plonne nadzieje* czy *plonne obawy*. Dłużej niż w polszczyźnie ogólnej przymiotnik ten w pierwotnej formie zachował swoją żywotność w gwarach, które w tym wypadku — podobnie jak w odniesieniu do wielu innych jednostek leksykalnych — odegrały rolę środowiska językowego konserwującego wyrazy wyszłe z użycia z ogólnej odmiany polszczyzny. Zachowany przede wszystkim w Małopolsce górzystej i na Śląsku, interesujący mnie leksem na obu tych obszarach pełni funkcję jednostki wyrażającej ocenę, w różnym jednak zakresie. Artykuł ma na celu opis i interpretację rozwoju semantycznego przymiotnika *plony* w gwarach, a przez to pokazanie, jak w odmienny sposób może zostać wykorzystany potencjał zawarty w pierwotnym, etymologicznym znaczeniu jednostki leksykalnej.

1. Przymiotnik *plony* w dawnej polszczyźnie

1.1. Etymologia

Według zgodnych opinii etymologów przymiotnik *plony* wywodzi się z psł. **polnъ* ‘równy, otwarty, nieporośnięty (drzewami), pusty, goły (o terenie, polu)’, co przeszło w znaczenie ‘nieurodzajny, nieplodny, jałowy’. Jednostka ta ma związek z pie. *pol-no-*, od pie. pierwiastka **pel-/*plā-* ‘równy i płaski’ (Boryś 2005: 445–446; podobnie też: Brückner 1989: 422, Bańkowski 2000: 627, Machek 1957: 371). W XV wieku wykształciła się forma *plonny*, powstała z nawarstwienia się przyrostka *-ny* na formę *plony* (Boryś 2005: 445).

1.2. Przymiotnik *plony* w historycznych słownikach języka polskiego

W SStp (s.v.) zostały odnotowane trzy znaczenia przymiotnika *plony* (występującego już wówczas także w formie *plonny*): jako określenie ziemi znaczy on ‘nieurodzajny, jałowy’, jako określenie drzewa — ‘nie szczepiony, dziki’, metonimicznie był również używany jako określenie owoców pochodzących z takiego drzewa.

Jak pokazują dane ze SPXVI (s.v.), przymiotnik *plony* poszerzył później swoją polisemiczność, nabywając znaczeń metaforycznych w stosunku do znaczenia ‘nieurodzajny’. W słowniku tym zatem, oprócz znaczeń wymienionych już powyżej oraz tych, które można uznać za kontynuację znaczenia pierwotnego, a które nie zostały poświadczane w SStp

(zn. 3. ‘pusty, nieporośnięty drzewami’, zn. 7. ‘równy, gładki’), odnotowano następujące znaczenia: 4. ‘nic nie wart, byle jaki; czczy, próżny, niepotrzebny’, np: *plony(-a, -e) dar, gramatyka, kuglarstwo, myśl, pismo, postawa, powieść, prawda, rada, retoryka, rozkosz, rozmowa*; a. o gwiazdach: ‘słabo świecący’, b. wyrażenie *lata płone* ‘beztroska młodość’; 5. ‘bezdostawny, nieuzasadniony, bez pokrycia’, np: *plony(-a, -e) dowód, kłopot, plotka, postrach, powieść, rzecz, troska, nadzieje, obietnice*; 6. ‘zdradliwy, kłamliwy’ (też jako określenie człowieka). Zgodnie z powszechną tendencją rozwój znaczeniowy przymiotnika *plony* przebiegał zatem w kierunku od konkretnego (domena źródłowa) do abstrakcyjnego (domena docelowa).

Powstała w XV wieku forma *plonny* wyparła formę pierwotną: słownik Lindego (L, s. 161) już tylko ją podaje, a SW (s.v.) odnotowuje *plony* jedynie jako staropolskie i gwiarowe. Zarówno SW, jak i SWil (s.v.) jako współczesne podają dwa znaczenia przymiotnika *plonny*, które zachowały się z dawniejszej polszczyzny: 1. ‘bezowocny, bezpłodny, jałowy (o zwierzętach, roślinach, ziemi, gruncie)’, 2. przen. ‘bezożyteczny, daremny, próżny, czczy’ (definicje cytowane za SWil, podobne w SW)¹).

1.3. Stan współczesny

Znaczenie ‘nieurodzajny’ przymiotnika *plony* opatrzone kwalifikatorem «rzadkie» odnotowane zostało jeszcze w SJPDor. Późniejsze słowniki (SJPSzym, USJP, SWJP, ISJP) w ogóle nie notują formy *plony*, a NSPP podaje ją jako błędną.

Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP) potwierdza, że można tę formę uznać za wyszłą z użycia w języku ogólnopolskim. Zawarte w tym korpusie cytaty z przymiotnikiem *plony* pochodzą z dzieł Berenta, Żeromskiego, Reymonta lub z poezji Miłosza. Odnotowanych zostało niewiele użyczeń współczesnych, które z poprawnościowego punktu widzenia należy uznać za błędne: *plone marzenia, plone hasła*, ponadto terminologiczne *plony kwiat, płona skała* (zob. niżej).

W literackiej odmianie współczesnego języka polskiego interesująca mnie tu jednostka pozostała zatem w formie *plonny*, słowniki notują także utworzone od niej derywaty transpozycyjne: przysłówek *plonnie* oraz rzeczownik *plonność*. Związek etymologiczny z przymiotnikiem *plony* mają także dwa rzeczowniki obecne we współczesnej polszczyźnie: *plonka* oraz *polonina* (zob. Bańkowski 2000: 626–627, Brückner 1989: 422).

Słowniki współczesne podają wprawdzie pierwotne znaczenie przymiotnika *plonny* ‘o glebie, ziemi: nieurodzajny, jałowy’, ale opatrują je kwalifikatorem: «przestarzałe» (SJPSzym, USJP) bądź «rzadkie» (SWJP) (w NKJP brak użycia w tym znaczeniu). Uwzględniają też znaczenia terminologiczne: bot. ‘o roślinach lub ich częściach: nie wytwarzający zarodników, nasion, owoców itp.’, geol. górn. *skała plonna, minerał, urobek itp. plonny* ‘skała, minerał itp., które przy eksploatacji określonej kopaliny uważane są za nieużyteczne’ (definicje cytowane za SJPSzym).

Przede wszystkim jednak słowniki notują przymiotnik *plonny* w znaczeniu przenośnym, definiowanym zwykle poprzez podanie ciągu synonimów, np. ‘daremny, próżny, zbyteczny, niepotrzebny, bezożyteczny’ (SJPSzym).

¹) W SW ponadto *plonny nabój* ‘nabój bez kuli, ślepy’, poza tym jako termin: botaniczny, górniczy, lekarski.

2. Przymiotnik *plony* w gwarach polskich

Opisując obecność przymiotnika *plony* w gwarach polskich, wykorzystuję materiały zgromadzone w kartotece Zakładu Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, w odniesieniu do gwar śląskich poszerzone o dane z kartoteki Słownika gwar śląskich (tylko kilka zaświadczeń pochodzi spoza tych dwóch kartotek). Są to zarówno materiały rękopiśmienne, jak i uzyskane ze źródeł drukowanych (atlasów, słowników, zbiorów tekstów gwarowych itp.). W źródłach zastosowane zostały rozmaite konwencje zapisów: fonetyczna, półfonetyczna, ortograficzna. Ponieważ w moim artykule kwestie fonetyczne nie są istotne, zajmuję się tu tylko kwestiami semantycznymi, wszystkie przykłady użycia i dłuższe cytaty przytaczam w pisowni ortograficznej, oddającej w sposób uproszczony rzeczywiste ich brzmienie.

Przymiotnik *plony* został odnotowany na Śląsku oraz w Małopolsce²).

W Małopolsce jest on najbardziej rozpowszechniony na Podhalu, Orawie i Spiszu. Poza tym znany też jest na innych obszarach Małopolski południowej (w kartotece SGP zaświadczenia pochodzą z powiatów: żywieckiego³), wadowickiego, myślenickiego, bocheńskiego, krakowskiego, oświęcimskiego, limanowskiego, brzeskiego, nowosądeckiego, gorlickiego, tarnowskiego, dębickiego, rzeszowskiego, krośnieńskiego); odnotowano go również w części północnej (powiaty: sieradzki, łaski, piotrkowski, opoczyński, radomszczański, kozienicki, iżański, kielecki, pińczowski, łowicki) oraz w powiecie zawierciańskim, sąsiadującym ze Śląskiem.

Na Śląsku przymiotnik *plony* znany jest na całym jego obszarze (dane według kartoteki Słownika gwar śląskich).

Ponieważ w gwarach często dochodzi do zwężenia samogłoski *o* przed spółgłoską nosową, można mówić o dwóch gwarowych wariantach fonetycznych omawianego przymiotnika: *plony* oraz *plóny* (litera *ó* oznacza tutaj różne realizacje *o* pochylonego).

Poza tymi wariantami w gwarach obecna jest również forma wtórna *plonny*, realizowana też jako *plónny* (w kartotece SGP formy te są poświadczane w kilku powiatach małopolskich oraz mazowieckim powiecie garwolińskim).

2.1. Przymiotnik *plony* w gwarze podhalańskiej

W gwarze podhalańskiej zostało zachowane znaczenie przymiotnika *plony*, które bezpośrednio wywodzi się ze znaczenia pierwotnego i które było znane już w staropolszczyźnie, czyli 'o ziemi: nieurodzajny, jałowy'. Oto przykłady pokazujące takie użycie omawianego leksemu: *plony grunt* (Demb⁴) 393), *ziem plono* (ZborSł 266), *plono ziemia* (Wrześ 16),

²) W kartotece SGP tylko jedno zaświadczenie pochodzi z powiatu mazowieckiego. Ponieważ nie ma pełnej zgodności językoznawców w kwestii wyznaczenia granic małopolskiego obszaru dialektalnego, warto dodać, że zaliczając dany powiat do Małopolski, biorę pod uwagę granice tego regionu przyjęte w SGP.

³) Zgodnie z praktyką stosowaną w SGP podane tu powiaty odnoszą się do podziału administracyjnego Polski z 1952 roku.

⁴) Rozwiązanie skrótów źródeł znajduje się na końcu artykułu. Podanie jedynie nazwy wsi lub — w dalszej części artykułu — jedynie skrótów nazwy powiatu oznacza, że zaświadczenie pochodzi z mate-

Dziwięciornik [rosnący] po „kamieńcach”, po „płonych”, *suchych miejscach* (MatlZdob 27), metonimicznie: *kraina płono* (PPH II 28) ‘kraina, której ziemie są nieurodzajne’. Ponadto znany jest *płony* w znaczeniu ‘taki, w którym zebrano niskie płony’, np. *Straśnie płone roki bo-cem, kie syćko u nos w polu ześkredniało* (BrzeGad 402). Wyodrębniają się tu zatem te same znaczenia polisemiczne, jakie w języku ogólnopolskim można wyróżnić w wypadku przymiotnika *nieurodzajny*.

Zakres użycia przymiotnika *płony* w gwarze podhalańskiej wyszedł jednak zdecydowanie poza to znaczenie, które stanowi bezpośrednią kontynuację znaczenia pierwotnego. W gwarze tej jest to jednostka służąca do wyrażania negatywnej oceny różnych obiektów i pod względem różnych kryteriów.

Najliczniej reprezentowane są użycia, w których przymiotnik ten wyraża negatywną ocenę obiektu wartościowanego pod względem jego praktycznej przydatności, użyteczności. Obiektem ocenianym mogą być: a) przedmioty materialne: *Płonym świdrem dziury nie wywierces* (ZborSł 266), *Bartkowo iścizna to jac-i⁵ stajonecko płone i staro chałupa* (ZborSł 266), *płony dom* (Wrześ 16), *płony wóz* (Wrześ 16), *Kupiel jek nowe buty, ale mie sewiec przewiód* [‘oszukał’], *bo strażnie płone* (ZborSł 266), *płono materyjo* (Wisła II: 23), *płono dróga* (ZborSł 266), *Nie lubowała bacowi płono polana* (ZborSł 266), *Konie nie fciały zreć płony owies* (ZborSł 245), *Len [się] nie uda i będzie „płony”* (JasPom 535), „*płono*” *trawa* (Paster 143), *płono serwatka* (Paster 143), *to sie naz-iwo zwarnica⁶ ze splotku, to jus to to płone* (BubZąb 13), b) zwierzęta gospodarskie: *płone krówsko* (Demb 393), *płony koń* (Wrześ 16), c) pogoda: „*cas*” [‘pogoda’] *na robotnika „płony”* (KanCzar 166), d) części ciała: *Kto ma płone oko, to nie użre Ćorystyna* (Kryn 219).

Płony może również służyć do wyrażania negatywnej oceny ludzi. Ocena dokonywana jest według różnych kryteriów:

a) wartości moralnych: *To płony człek, na drugik krzywdę patrzy* (BrzeGad 408), *To no-gorse, jak mos płonyk towarzysów* (BrzeGad 70), *Uwozcie se, kielo to płoni ludzie zawodzom w tem Gąsienickim rodzcie!* (BrzeGad 195);

b) wartości społeczno-obyczajowych: *płony pan* (w źródle K IV 140 objaśnione jako ‘niehojny, skąpy w dawaniu napiwków’);

c) wartości poznawczych: *Jak ni ma gazdy, to płony (głupi) kłozdy* (StopMat 161) — objaśnienie podane w źródle niepewne, niemające innego potwierdzenia;

d) wartości perfekcjonistycznych ‘taki, który nie wywiązuje się ze swoich obowiązków’: *Nie ułapis ik* [zbójników], *Żle! Zara gwara we dworze, co z tobie leśny* [‘leśniczy’] *płony* (MalNied 58);

d) wartości witalnych (czyli stanu zdrowia): *Przez pierwszy rok to to dziecko takie płone było, tylko skóra i kosteczki. W ostatnich latach to tata już bardzo płony był* (Łopuszna), *Jakisi je płony* (Hod 179). Znaczenie odnoszące się do wartości witalnych jest uaktualniane, gdy przymiotnik *płony* występuje w zdaniu w funkcji orzecznika (por. użycie przymiotnika *kiepski*

riałów rękopiśmiennych. Materiały z kartoteki Słownika gwar śląskich oznaczam skrótem KSGŚ. Za ich udostępnienie chciałabym serdecznie podziękować prof. Bogusławowi Wyderce.

⁵) Stosuję taki zapis dla zaznaczenia archaizmu podhalańskiego.

⁶) *Zwarnica* — dolna warstwa ogrzewanej żętycy, mniej tłusta i przez to mniej pożywna, uznawana więc za żętycę gorszej jakości.

w znaczeniu ‘słaby, chory’ (SJPDor s.v.) oraz przymiotnika *planý* w gwarach słowackich, np. *jakísika som furt planí* (SSN: 817)).

W połączeniu z rzeczownikiem *gazda* przymiotnik *plony* informuje o statusie finansowym: *Zamożny, albo mówiąc miejscowym językiem „hruby gazda”, ma ledwo 20 morgów, na których wysiewa 30 korcy owsa [...], gdy tymczasem biedny, czyli „plony”, gazda ma wysiewu tylko dwa lub trzy korce owsa* (WrześT 16); *Lepiej na Dunajcu kumorom siedzieć, jako na wsi pod holami być plonym gazdom* (KanCzar 57); także z komparatywem: *plóńszy gazda* (MAGP 9 s. 138, komentarz do mapy 447 ‘biedny gospodarz’). Takie znaczenie tego przymiotnika potwierdzają definicje zawarte w słownikach gwary podhalańskiej, w których przymiotnik *biedny* pojawia się jako człon synonimicznych definicji przymiotnika *plony*: w słowniku Dembowskiego (‘*b i e d n y*, lichy’, wśród przykładów użycia: *plony gazda*), Wrześniowskiego (‘lichy, nędzny, niepłodny, bezsilny, *b i e d n y*’, wśród przykładów użycia także: *plony gazda*), Hodorowicza (‘kiepski, *b i e d n y*, nieurodzajny, niezdrowy’). Znaczenie, z jakim mamy do czynienia w takich połączeniach, jest znaczeniem opisowym (*biedny* to ‘taki, który nie ma wystarczających środków do zaspokojenia swoich potrzeb życiowych’), jednak konotacyjnie może się z nim łączyć negatywna ocena.

Wymienione przykłady nie wyczerpują wszystkich użyc przymiotnika *plony* w gwarze podhalańskiej. Poza przywołanymi można przytoczyć jeszcze inne połączenia, np. *„plone” zbiory* (MatlZdob 86), *plony dochód* (BubZąb 28), *Plone teraz cas-i i bedom cym roz ciężejse* (ZborSł 266), *dudki plone, miedziane* ‘o małej wartości’ (MalW 49).

Starając się opisać semantykę przymiotnika *plony*, bez trudu można by na podstawie powyższych kontekstów wyróżnić kilka lub nawet kilkanaście jego znaczeń, poczynając od pierwotnego znaczenia ‘nieurodzajny’. Przede wszystkim jednak przywołane użycia pokazują, że przymiotnik ten funkcjonuje w gwarze podhalańskiej jako jednostka, którą zgodnie z klasyfikacjami stosowanymi w literaturze aksjologicznej można określić jako prymarne lub też ogólnie wartościującą albo też jako schematyczną jednostkę oceniającą.

Terminem «leksemy prymarnie wartościujące» posługuje się J. Puzynina (1992: 118), przeciwstawiając tego typu jednostki (np. *wartość, pozytywny, negatywny*) tym, które łączą w sobie treści opisowe i wartościujące. Podobnego podziału dokonuje E. Laszkowska (1992: 67–68), wyróżniając wyrazy ogólnie wartościujące, czyli nieinformujące o aspekcie wartościowania, który można odczytać dopiero dzięki kontekstowi (np. *dobry, zły, fajnie, znakomicie*), oraz wyrazy opisowo-wartościujące. W późniejszej pracy również J. Puzynina (2004: 185) stosuje tę terminologię, wydzielając wyrazy ogólnie wartościujące (np. *dobry i zły, pozytywny i negatywny, właściwy i niewłaściwy*) oraz opisowo-wartościujące, «obejmujące swoją treścią element czy też elementy semantyczne, ze względu na które wyraz jest nacechowany pozytywnie lub negatywnie» (np. *ładny, brzydki, mędrzec, głupiec, arcydzieło, szmira*).

Tomasz Krzeszowski natomiast takie jednostki jak *dobry* i *zły* określa mianem «schematycznych wyrazów oceniających» (Krzeszowski 1999: 46). Przymiotnik *dobry* opisuje on jako «wykładnik [...] najbardziej ogólnej oceny dodatniej dotyczącej każdej rzeczy, której pozytywne właściwości spełniają warunki określone przez wyidealizowany model kognitywny definiujący klasę rzeczy, do której dana rzecz należy. Na istotę znaczenia wyrazu *dobry*

składa się ów schematyzm, który jest każdorazowo uszczegóławiany dla danej klasy rzeczy» (1999: 44–45). Znaczenie schematycznego wyrazu oceniającego jest «otwarte» i w połączeniu z rzeczownikiem «uszczegóławiane na podstawie elementów znaczenia odpowiedniego rzeczownika» (1999: 45).

W definicjach synonimicznych przymiotnika *plony* eksploratorzy wskazują na ogólnie wartościujący charakter tego leksemu poprzez podanie w jego definicji jednostek leksykalnych pełniących taką właśnie funkcję w języku ogólnopolskim, czasem obok jednostek opisowo-wartościujących, np. ‘biedny, lichy’ (Demb 393), ‘zły, kiepski’ (MPCG IV 42), ‘zły, w złym gatunku’ (Mal 53), ‘lichy, nędzny, niepłodny, bezsilny, biedny’ (Wrześ 16), ‘kiepski, biedny, nieurodzajny, niezdrawy’ (Hod 179). W leksykonach gwarowych jest to dość częsty sposób definiowania znaczeń: podanie ogólnopolskiego odpowiednika słowa gwarowego. Pozostając na poziomie takiego «przekładowego» wyjaśniania znaczenia jednostek gwarowych, można stwierdzić, że w większości użyć przymiotnik *plony* mógłby zostać zastąpiony w języku ogólnopolskim przymiotnikiem *zły*, ewentualnie jakąś jednostką synonimiczną: *kiepski, marny, lichy*.

W języku ogólnopolskim najważniejszymi jednostkami ogólnie wartościującymi są przymiotniki *dobry* i *zły*. Nie mogąc wnikać tutaj w skomplikowaną semantykę tych jednostek, ograniczyć się muszę do stwierdzenia, że najczęściej eksplikowane są one przez odwołanie się do woluntatywności (por. Wierzbicka 2006: 70), np. *dobry* to ‘taki, jaki chcielibyśmy, aby był’, *zły* — najbliższy ogólnopolski odpowiednik przymiotnika *plony* — to ‘taki, jaki nie chcielibyśmy, żeby był’ (por. Puzynina 1992: 52, Wierzbicka 1971: 235).

Jest to też definicja, która może służyć do eksplikowania znaczenia przymiotnika *plony* w gwarze podhalańskiej. Jako jednostka ogólnie wartościująca przymiotnik ten ma bardzo szeroką łączliwość, służy do oceny różnych obiektów i pod względem różnych kryteriów, nabierając w poszczególnych połączeniach treści opisowych zależnych od kontekstu. O uszczegółowieniu znaczenia, czyli uaktualnianiu się poszczególnych treści opisowych, decyduje przede wszystkim kontekst leksykalny (w wypadku ‘słaby, chory’ także kontekst składniowy). Oczywiście, interpretowanie przymiotnika *plony* jako jednostki ogólnie wartościującej nie wyklucza przedstawiania w opisie leksykograficznym możliwych do wyodrębnienia znaczeń opisowych, zwłaszcza zaś tych o najwyższej frekwencji i tych, do których odczytania nie wystarczy informacja o ogólnie wartościującym charakterze jednostki, jak to jest na przykład w wypadku znaczenia ‘biedny’ (*plony* jako określenie rzeczownika *gazda* może również odnosić się do człowieka, który nie wywiązuje się należycie ze swoich obowiązków, por. KaśSi 5987)).

Przedstawione tu rozszerzenie znaczenia przymiotnika *plony*, czyli przekształcenie go w jednostkę ogólnie wartościującą, było możliwe dzięki temu, że już w strukturze znaczeniowej tego leksemu w jego znaczeniu pierwotnym był zawarty sem negatywnej oceny, co najmniej jako jej konotacyjny, czyli nieobligatoryjny, składnik. *Ziem plono* to ‘taka, która daje niskie plony lub nie daje ich w ogóle’; jest to jednak zarazem ziemia ‘taka, o której nadawca

7) W Słowniku gwary orawskiej: ‘o człowieku: wykonujący swoją pracę, zawód w sposób odbiegający od powszechnie przyjętych norm, zasad’: *Plóny gazda, majster, mulárz, śpiywák*.

sądzi, że jest zła' z punktu widzenia jej praktycznej przydatności, czyli według kryterium utilitarnego. Określenie to mogło zatem zostać użyte w odniesieniu do innych przedmiotów materialnych, których jakość sprawiała, że nadawca przypisywał im negatywną wartość utilitarną, a potem wobec innych obiektów, które nadawca negatywnie wartościował według innych kryteriów.

Dostrzec tu można pewnego rodzaju paradoks: na płaszczyźnie diachronicznej znaczenie ogólnie wartościujące jest rozwinięciem znaczenia opisowego 'nieurodzajny'. Gdy jednak rozpatruje się ten przymiotnik na płaszczyźnie synchronicznej, jako znaczenie nadrzędne rysuje się znaczenie ogólnie wartościujące 'taki, jaki nie chcielibyśmy, żeby był'; inne znaczenia kontekstowe, które można w gwarze podhalańskiej wyróżnić, w tym również to pierwotne 'nieurodzajny', są tu podrzędne w stosunku do tego ogólnego znaczenia, stanowiąc jego uszczegółowienie.

Opierając się na danych ze słowników historycznych, można stwierdzić, że jest to rozwój, którego początek możemy zaobserwować już w dobie średniopolskiej: pokazana w SPXVI łączliwość przymiotnika *plony* jest szeroka, nabiera on różnych treści opisowo-wartościujących (w tym takich, które charakteryzują człowieka negatywnie ocenianego pod względem moralnym, zob. SPXVI: 430 'zdradliwy, kłamliwy'). Możliwe jest zatem wytłumaczenie rozwoju semantycznego tej jednostki w gwarze podhalańskiej na gruncie języka polskiego, bez odwoływania się do wpływów obcych. Trzeba jednak wspomnieć o obecności przymiotnika *planý* w gwarach słowackich (zob. SSN 2: 817), które mogłyby być źródłem zapożyczeń semantycznych w odniesieniu do niektórych znaczeń kontekstowych przymiotnika *plony* (np. znaczenia 'słaby, chory' — obecnego w gwarach słowackich⁸), a nienotowanego w słownikach historycznych języka polskiego).

Spośród innych jednostek ogólnie wartościujących w gwarze podhalańskiej (m.in. *niedobry*, *nikcemny*, *nicgodny*, *nicworthy*, *nicpotem*, np. *krowa nicpotem*, *pośledni*, *okropecny*, *weredny*⁹) najbliższym synonimem *plony* jest przymiotnik *zły*¹⁰). *Plony* i *zły* łączy to, że mają bardzo szeroką łączliwość, są neutralne pod względem nacechowania emocjonalnego, nie wskazują na stopień, w jakim cecha negatywnej oceny przysługuje danemu obiektowi. W niektórych kontekstach mogą być używane wymiennie. Co najmniej dwa konteksty są jednak specyficzne dla *plony*: połączenia, w których służy on do określenia stanu zdrowia, oraz te, w których stanowi odpowiednik określenia *biedny*¹¹).

2.2. Przymiotnik *plony* w innych gwarach małopolskich

Przymiotnik *plony* został także odnotowany w gwarach najbliższej sąsiadujących z gwarą podhalańską: orawskich i spiskich (w obu wypadkach zarówno na terenie Polski, jak i Słowacji).

⁸) Choć trzeba dodać, że SSN podaje takie użycia tego przymiotnika z terenów, które nie sąsiadują z Podhalem.

⁹) Jednostki wyekscerpowane ze ZborSł.

¹⁰) Zob. przykłady użycia tego przymiotnika w ZborSł. Inne słowniki podhalańskie nie notują tego słowa ze względu na jego niedyferencyjny charakter.

¹¹) W gwarze podhalańskiej są również obecne derywaty transpozycyjne i modyfikacyjne przymiotnika *plony* — z braku miejsca muszę tu pominąć ich omówienie.

Rezygnując tutaj ze szczegółowego pokazywania przykładów użyc, można stwierdzić, że jego rola jest w nich taka sama jak w gwarze podhalańskiej: pełni on tam również funkcję schematycznej jednostki wartościującej (przy zachowanym pierwotnym znaczeniu ‘nieurodzajny’).

Z innych terenów Małopolski mniej jest zaświadczeń niż z terenów wymienionych wyżej. Zaświadczenia z poszczególnych powiatów pokazują najczęściej przymiotnik *plony* (a także jego wariant *plonny/plónny*) albo jako gwarowy odpowiednik słowa *nieurodzajny*, albo jako jednostkę ogólnie wartościującą. Nie powtarzając już tutaj tych kontekstów, które znane są z gwary podhalańskiej, warto zwrócić uwagę na użycia pochodzące z pieśni zapisanych w powiecie olkuskim: *W plonem polu konisie zgubiła* oraz *Zginął [brat] w plonem (czystem) polu* (Cisz 282, 302), które stanowią być może ślad znaczenia etymologicznego ‘równy, otwarty, nieporośnięty (drzewami), pusty, goły (o terenie, polu)’. Podobnie można interpretować użycie zanotowane w powiecie zawierciańskim: *plone miejsce* z objaśnieniem eksploratora ‘bez drzew’, potwierdzone też cytatami, np. *brzoza gdzieś na plónym miejscu te kore mo grubsom i twardse mo ciało, a w leśsie to mo miynkse, bo nie tyle słónce poli*.

Trzeba dodać, że w gwarach małopolskich znany jest także przymiotnik *plony* homonimiczny w stosunku do omawianej dotychczas jednostki. W tym homonimicznym znaczeniu przymiotnik *plony* oznacza ‘dojrzały’ i ma związek z występującym na terenie Małopolski czasownikiem *plonieć* ‘dojrzewać’.

W gwarach małopolskich pojawia się ponadto jeszcze jedna grupa użyc przymiotnika *plony*, użyc, które nie zostały odnotowane w gwarze podhalańskiej, częste są za to w gwarach śląskich — dlatego zostaną omówione w następnym punkcie.

2.3. Przymiotnik *plony* w gwarach śląskich

Z terenu Śląska zostały odnotowane nieliczne użycia w znaczeniach znanych już nam z gwary podhalańskiej: ‘o ziemi: nieurodzajna, jałowa’ (lubl kSGŚ, ciesz Cinc 297), ‘nic nie wart, lichy’ (ryb, ciesz AJPP 440).

Obecne w gwarach śląskich są także inne znaczenia: ‘o jajku: niezapłodnione’ (*zapłodnione, a nie plóne wajca* — Zaolzie), ‘niepłodny, także o człowieku’ (ciesz) (por. lek. *plonna kobieta* ‘niepłodna, nie mogąca zajść w ciążę’ SW: 263; *planá samice* ‘neopłodnena’ SSJČ 2: 598), ‘o drzewie: nieszczepione’¹²⁾ (kSGŚ — z materiałów prof. Stanisława Bąka, bez lokalizacji), ‘o człowieku: nijaki, niczym się niewyróżniający’ (ryb kSGŚ), ‘o wietrze: lekki’ (koziel kSGŚ).

Charakterystyczne dla gwar śląskich i liczniej reprezentowane są konteksty, w których przymiotnik *plony* służy do oceniania jakości pokarmów, a konkretnie jednego ich aspektu. W źródłach (rękopiśmiennych i drukowanych) eksploratorzy często podają definicje kontekstowe — *plony* zatem to najczęściej:

— ‘mało tłusty, bez tłuszczu’, np. *Dzisiaj jedli jyny plóne zimioki* (ciesz), *Ta krowa mo kupe mlyka, ale plóne. Jakosi plóno je ta polywka* (ciesz SCiesz 221);

¹²⁾ Znaczenie odnotowane w SSStp, a nieznanne już we współczesnej polszczyźnie mimo zachowania się w niej rzeczownika *plonka* ‘dzika jabłoń’. Może utrzymaniu się tego znaczenia w gwarze śląskiej sprzyjało sąsiedztwo języka czeskiego, w którym to znaczenie się zachowało (por. *planý* ‘nejč. o rostlině: rostoucí bez lidského zásahu, nepěstované; nešlechtný, divoký’ SSJČ 2: 598).

— ‘niesłony, niesolony, nieprzyprawiony’, np. *zupa płono* (ryb), *Na dyć to mosz plóne, posól to aspón. Jakosi plóno je ta zupa* (ciesz SCiesz 221); rzadziej:

— ‘niesłodki’: *kafej ‘kawa’ plony* (prud PlutaDzierz 115); *kómpot plóni* (koziel kSGŚ);

— ‘o napojach: zbyt rozcieńczony’ (pszcz kSGŚ);

— ‘skisły’: *plóne mlyko* (ciesz).

Czasem potrawa *plona* określona jest bardziej ogólnie jako ‘o mdłym smaku’ (ciesz) lub ‘bez smaku’ (ryb), także odnosi się to do owoców (koziel kSGŚ, głub Steuer 117: *Płóny jabka nie sóm ani słodky, ani kwajšny*). Według danych z kSGŚ omawiane znaczenie jest znane na całym Śląsku.

Jak już wspomniałam, znaczenie to jest obecne także w Małopolsce, np. *plono zupa* ‘bez tłuszczu’ (brzes-mp), *plóne zimnioki* ‘nieposolone’ (lim), *plono kapusta* ‘niekwaśna’ (lim), *plony barszcz* ‘niekwaśny’ (lim), na zasadzie metonimii: *plony smak* (lim), także: *plonne pirogi* ‘nieomaszczone’ (kolb). Z wyjątkiem połączenia *plóne mleko* (w którym chodzi być może o mleko nienadające się do spożycia, a nie tylko o nieodpowiednim smaku), w pozostałych kontekstach to, że potrawa nie ma smaku, jaki nadawca chciałby, aby miała, wynika z faktu, iż czegoś w niej brakuje, czegoś jest za mało: tłuszczu, soli, cukru lub substancji nadającej kwaśny smak. Na rozwój semantyczny omawianego przymiotnika wpłynąć mógł element oceny: *plona* ziemia wartościowana jest negatywnie ze względu na swoją mniejszą użyteczność, określenie to mogło zatem zostać odniesione do jedzenia mniej pożywnego, mniej sycającego — a więc także ocenianego negatywnie pod względem swojej użyteczności, a potem do pokarmów, w których brak pewnych substancji pogarsza ich walory smakowe.

Przedstawione tu użycia przymiotnika *plony* można interpretować także jako metaforyczne przekształcenie znaczenia pierwotnego: żyzna, urodzajna ziemia to ziemia zawierająca składniki potrzebne do rozwoju roślin; ziemia takich składników pozbawiona to ziemia nieurodzajna. Podstawą do metaforycznego użycia wyrazu byłoby więc w tym wypadku podobieństwo wynikające z faktu, że zarówno w płonej ziemi, jak i w płonych pokarmach brakuje potrzebnych w nich substancji. Najbliższe znaczeniu pierwotnemu są te użycia, w których mowa o jedzeniu nieomaszczonym, bez tłuszczu — brak tej substancji sprawia, że jedzenie jest mniej pożywe, podczas gdy brak soli to tylko kwestia smaku potrawy, nie zaś jej walorów odżywczych. Niemniej przeniesienie nazwy dotyczy zarówno pokarmów pozbawionych tych elementów, które powodują, że potrawa jest bardziej pożywna, jak i tych, które sprawiają, że ma ona bardziej wyrazisty smak.

A zatem podstawą do metaforycznego użycia przymiotnika *plony* jako określenia charakteryzującego pokarmy byłyby element braku: *plona* ziemia to ‘taka, która nie ma składników potrzebnych do rozwoju roślin’, *plony* pokarm to ‘taki, w którym nie ma tłuszczu, soli lub innej substancji nadającej wyrazisty smak’. W tym wypadku zarówno domena źródłowa, jak i domena docelowa mają charakter konkretny. Warto zwrócić uwagę na fakt, że taki sam rozwój znaczeniowy mamy w wypadku przymiotnika *jalowy* w odmianie ogólnopolskiej: 1. ‘o samicz zwierząt: nie mająca potomstwa; niepłodna’, 2. ‘nieurodzajny, dający małe plony lub nie dający ich w ogóle’, 3. ‘o pokarmach: nie okraszony; mało pożywny’ (SJPSzym).

Omówione tu znaczenie nie zostało odnotowane w słownikach historycznych języka polskiego, nie zna ich też gwara podhalańska, w której obecność przymiotnika *plony* jest bogato

udokumentowana. Nie poświadczą tego znaczenia Słownik gwary orawskiej J. Kaśia, zawierający bardzo rozbudowany opis leksykograficzny hasła *plóny*. Znaczenie ‘nemastný, bez tuku, chudý (o jedle)’ zostało natomiast odnotowane w słowniku gwar słowackich (SSN: 817).

Niezależnie od pochodzenia tej jednostki można stwierdzić, że w gwarach śląskich podstawowa funkcja oceniająca przymiotnika *plony* jest inna niż w gwarze podhalańskiej. Zgodnie z przywołaną wyżej klasyfikacją jednostek wartościujących zaliczałby się on do leksemów opisowo-wartościujących, czyli takich, które obejmują «swoją treścią element czy też elementy semantyczne, ze względu na które wyraz jest nacechowany pozytywnie lub negatywnie» (Puzynina 2004: 185).

Przedstawione znaczenia gwarowe przymiotnika *plony* nie są znane we współczesnym języku ogólnopolskim. Jak już wspomniałam, słowniki notują ten przymiotnik — w formie *plonny* — w znaczeniu przenośnym (nieznanym z kolei gwarom) definiowanym zwykle poprzez podanie ciągu synonimów, np. ‘daremny, próżny, zbyteczny, niepotrzebny, bezzużyteczny’ (SJPSzym). Prześledzenie rozwoju przymiotnika *plonny* w ogólnej odmianie języka polskiego i opis jego funkcjonowania we współczesnej polszczyźnie wymagałyby osobnej analizy. Niemniej dla porównania z materiałem gwarowym krótko chciałabym wspomnieć o znaczeniu tej jednostki we współczesnej polszczyźnie, pokazuje to bowiem jeszcze inną drogę jej rozwoju znaczeniowego.

Analizując użycia przymiotnika *plonny* zarejestrowane w NKJP, można wyróżnić dwa typy kontekstów, w których jest używany. W takich połączeniach, jak *plonna misja, plonne plany, zakłęcia, wysiłki, próby, zabiegi* — *plonny* to ‘taki, który nie przynosi zamierzonych skutków’. W połączeniu z leksemami będącymi nazwami stanów emocjonalnych lub sądów o rzeczywistości (np. *plonny(-a, -e) obawa, niepokoje, lęki; domysł, wiara, ufność, przeświadczenie, oczekiwanie, rachuby*) *plonny* to ‘taki, który nie znajduje potwierdzenia’. Wyróżnione tu znaczenia mieszczą się w ramach realizowanej także przez inne jednostki leksykalne metaforyki, zgodnie z którą rezultat działania (w domenie docelowej) jest postrzegany jako plon, czyli to, co jest uzyskiwane przez człowieka z uprawianych przez niego roślin (w domenie źródłowej); por. utrwalone w języku przenośne znaczenia takich leksemów, jak *plon, owoc, pokłosie, owocować*, także *jałowy* w wyrażeniach typu *jałowe gadanie, zajęcie*. Zgodnie z metaforą pojęciową «rezultat działania to plon», skoro *ziemia plonna* to ‘taka, która daje niskie plony lub nie daje ich w ogóle’, działanie określane jako *plonne* to ‘takie, które nie przynosi rezultatów’. Stany emocjonalne i sądy o rzeczywistości są natomiast określane jako *plonne*, jeśli nie następuje to, czego oczekiwanie stanowiło podstawę do powstania tych stanów (np. *plonne obawy*), lub to, co by potwierdzało prawdziwość tych sądów (np. *plonny domysł*).

Podkreślić jednak trzeba, że cytaty zgromadzone w NKJP wykazują, iż we współczesnej polszczyźnie łączliwość przymiotnika *plonny* ulega znacznemu zawężeniu: ogromna większość użyć to wyrażenia *plonne nadzieje* i *plonne obawy*, inne połączenia są stosunkowo rzadkie.

Podsumowanie

Przedstawiony tutaj opis przymiotnika *plony* pokazuje odmienny rozwój semantyczny tej jednostki w różnych odmianach języka, odmienny sposób wykorzystania elementów znaczeniowych zawartych w jej pierwotnym znaczeniu.

1. W gwarze podhalańskiej doszło do uwypuklenia semu negatywnej oceny i przekształcenia przymiotnika *plony* w jednostkę ogólnie wartościującą, przy zachowaniu pierwotnego znaczenia ‘nieurodzajny’.

2. W gwarach śląskich i niektórych małopolskich wyodrębniła się jednostka opisowo-wartościująca o znaczeniu ‘taki, w którym nie ma w ogóle lub jest za mało tłuszczu, soli lub innej substancji nadającej wyrazisty smak’, do czego mogło się przyczynić uwypuklenie w pierwotnym znaczeniu elementu ‘taki, który nie zawiera substancji potrzebnych do rozwoju roślin’.

3. W języku ogólnopolskim rozwój semantyczny jednostki bazował na elemencie ‘taki, który nie przynosi plonów’ (tym zatem elemencie znaczeniowym, który jest najistotniejszy dla pierwotnego znaczenia przymiotnika *plony*), co doprowadziło do wytworzenia się znaczeń metaforycznych, zachowanych mimo zaniku w języku ogólnopolskim znaczenia, które stanowiło motywację do ich powstania.

Bibliografia

Opracowania

- Krzyszowski T. 1999: Aksjologiczne aspekty semantyki językowej, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
Laskowska E. 1992: Wartościowanie w języku potocznym, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz.
Puzynina J. 1992: Język wartości, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
Puzynina J. 2004: Problemy wartościowania w języku i tekście, Etnolingwistyka 16, s. 179–189.
Wierzbicka A. 1971: Kocha, lubi, szanuje. Medytacje semantyczne, Wiedza Powszechna, Warszawa.
Wierzbicka A. 2006: Semantyka: jednostki elementarne i uniwersalne, tłum. A. Głaz, K. Korzyk, R. Tokarski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Słowniki

- Bańkowski A. 2000: Etymologiczny słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
Boryś W. 2005: Słownik etymologiczny języka polskiego, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
Brückner A. 1989: Słownik etymologiczny języka polskiego, Wiedza Powszechna, Warszawa (przedruk 1. wydania, nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Kraków 1927).
ISJP: Inny słownik języka polskiego, red. M. Bańko, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
KąśŚl: J. Kąś, Słownik gwary orawskiej, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003.
L: S.B. Linde, Słownik języka polskiego, wydanie drugie, poprawione i pomnożone, t. 1–6, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów 1854–1860.
Machek V. 1957: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Nakladatelství československé akademie věd, Praha.
NSPP: Nowy słownik poprawnej polszczyzny, red. A. Markowski, Warszawa 2002.
SGP: Słownik gwar polskich, red. J. Reichan, S. Urbańczyk, J. Okoniowa, B. Grabka, t. 1–8 (z. 3), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1977–1992; Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2002–2013.
SJPdor: Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
SJPszym: Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, t. 1–3, wyd. 8, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
SPXVI: Słownik polszczyzny XVI wieku, red. M.R. Mayenowa, t. 1–22, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1994; t. 23–35, Instytut Badań Literackich, Warszawa 1995–2011.

- SSJČ: Slovník spisovného jazyka českého, red. B. Havránek, t. 1–4, Nakladatelství československé akademie věd, Praha.
- SSN: Slovník slovenských nářečí, red. I. Ripka, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, Bratislava 2006.
- SStp: Słownik staropolski, red. S. Urbańczyk, t. 1–9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953–1987, t. 10–11, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 1998–2002.
- SW: Słownik języka polskiego, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, nakładem prenumeratorów, Warszawa 1900–1927 (Słownik warszawski).
- SWil: Słownik języka polskiego, wyd. M. Orgelbrand, t. 1–2, Wilno 1861 (Słownik wileński).
- SWJP: Słownik współczesnego języka polskiego, red. B. Dunaj, Wilga, Warszawa 1996.
- USJP: Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

Źródła

- AJPP — M. Małecki, K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia, nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1934.
- BrzeGad — W. Brzeża, Gadeja. Materiał do poznania górali tatrzańskich, uwagami i słownikiem zapatrzył F. Krček, Lud XVI, 1910, s. 62–78, 191–209, 294–304, 392–408; XVII, 1911, s. 97–100.
- BubZąb — J. Bubak, Teksty gwarowe ze wsi Ząb w powiecie nowotarskim, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 98, Kraków 1966.
- Cinc — A. Cinciąła, Słownik dialektyczny, czyli zbiór wyrazów staropolskich i innych w potocznej mowie używanych na Śląsku w Księstwie Cieszyńskim, Towarzystwo Miłośników Wisły, Wisła 1998 (reprint).
- Cisz — S. Ciszewski, Lud rolniczo-górnicy z okolic Sławkowa w powiecie olkuskim, Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej X, 1886, s. 187–336; XI, 1887, s. 1–129.
- Demb — B. Dembowski, Słownik gwary podhalskiej, Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie V, 1894, s. 339–444.
- Hod — S.A. Hodorowicz, Słownik gwary górali Skalnego Podhala, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Nowy Targ 2005.
- JasPom — A. Jaskulanka, Pomoc wzajemna przy pracach związanych z lnem, konopiami i wełną, Prace i Materiały Etnograficzne VIII–IX, Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, 1950–1951, s. 514–538.
- K — J. Karłowicz, Słownik gwar polskich, t. 1–6, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1900–1911.
- KanCzar — J. Kantor, Czarny Dunajec. Monografia etnograficzna, Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne IX, 1907, s. 17–229.
- Kryń — A.A. Kryński, Gwara zakopańska. Studium dialektologiczne, Rozprawy Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności X, Kraków 1884, s. 170–224.
- MAGP — Mały atlas gwar polskich, opracowany przez Pracownię Atlasu i Słownika Gwar Polskich Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie, t. 1–2 pod kierunkiem K. Nitscha, t. 3–13 pod kierunkiem M. Karasia, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1957–1970.
- Mal — L. Malinowski, O niektórych wyrazach ludowych polskich. Zapiski porównawcze, Rozprawy Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności XVII, 1893, s. 1–102.
- MalNied — T. Malicki, Niedobitki, Wierchy XV, 1937, s. 35–67.
- MalW — T. Malicki, W kolibie na Jaworzynie, Wierchy XVI, 1938, s. 36–51.
- MatlZdob — W. Matlakowski, Zdobienie i sprzęt ludu polskiego na Podhalu. Zarysy życia ludowego, wyd. 2, skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, Warszawa 1915.
- MPCG IV — M. Małecki, Archaizm podhalański (wraz z próbą wyznaczenia granic tego dialektu), Monografie Polskich Cech Gwarowych, Wydawnictwo Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1928.

- Paster — W. Herniczek-Morozowa, Terminologia polskiego pasterstwa górskiego, cz. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1975.
- PlutaDzierż — F. Pluta, Słownictwo Dzierżysławic w powiecie prudnickim, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Opole 1973.
- PPH II 28 — Pieśni Podhala II, Z prac Instytutu Sztuki PAN, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1971.
- PPodegr — E. Pawłowski, Gwara podegrodzka wraz z próbą wyznaczenia południowo-zachodniej granicy gwar sądeckich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Kraków 1955.
- SCiesz — J. Krop, J. Twardzik, J. Pilch, J. Wronicz, Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego, red. J. Wronicz, Towarzystwo Miłośników Wisły, Towarzystwo Miłośników Ustronia, Wisła–Ustroń 1995.
- Steuer — F. Steuer, Dialekt sulkowski, nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Kraków 1934.
- StopMat — A. Stopka, Materiały do etnografii Podhala (Zakopane, Kościelisko, Poronin, Czarny Dunajec), Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne III, 1898, s. 73–166.
- Święt — J. Świętek, Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny, nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1893.
- Wisła — R. Zawiliński, Z powieści i pieśni górali beskidowych, Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny I, s. 303–312; II, s. 15–28.
- Wrześ — A. Wrześniowski, Spis wyrazów podhalskich, Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego, Kraków 1885.
- WrześT — A. Wrześniowski, Tatry i Podhalanie, nakładem Towarzystwa Tatrzańskiego, Kraków 1882.
- ZborŚl — J. Zborowski, Słownik gwary Zakopanego i okolic, opracowany i uzupełniony z materiałów Autora przez Zespół Instytutu Języka Polskiego pod kierunkiem J. Okoniewej, Wydawnictwo Naukowe DWN, Zakopane–Kraków 2009.

Rozwiązanie skrótów nazw powiatów

brzes-mp — brzeski; ciesz — cieszyński; głub — głubczycki; kolb — kolbuszowski; koziel — kozielski; lim — limanowski; lubl — lubliniecki; prud — prudnicki; pszcz — pszczyński; ryb — rybnicki

Summary

Evaluative function of the adjective *plony* in dialects

Keywords: Podhale dialect, Silesian dialects, units expressing evaluation, semantic development.

The aim of the article is to describe and interpret the semantic development of the adjective *plony* in dialects. The adjective which initially meant ‘infertile’ was mainly preserved in Małopolska and Silesia where it functioned as a unit expressing evaluation, to a different extent though. In the Podhale dialect the adjective *plony* became a unit expressing general evaluation while in the Silesian dialects a descriptive and evaluative one meaning ‘tasteless, bland’. By way of comparison the development of the unit under question has also been depicted in general Polish where metaphorical meanings unknown in dialects appeared.